

КОЛЕСНИК ВАЛЕНТИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри прикладної лінгвістики,
доктор філологічних наук, професор*

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗВИЩ СТУДЕНТІВ- ПЕРШОКУРСНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Ареальне вивчення антропонімів, територіальна антропоніміка є одним з важливих напрямків ономастики. В ареальному аспекті краще за все вивчені прізвища. Щодо географії прізвищ вже опубліковано чимало робіт на матеріалі українських, білоруських, російських та латвійських прізвищ. Саме на матеріалі прізвищ можна визначити давність відповідного роду, простежити його історію від покоління до покоління. Дослідження ономастів переконливо доводять, як складні питання історичної долі народів, їх міграції можуть бути виявлені на ономастичному матеріалі.

Мета даного дослідження з'ясувати, чи можуть ономастичні свідчення визначити або уточнити місце переселення мешканців того чи іншого регіону. **Об'єктом** дослідження є українські прізвища. **Предметом** даного дослідження є прізвища студентів першого курсу спеціальності «Кібербезпека та інформаційні технології» НУ «ОЮА». Джерельною базою дослідження є списки студентів-першокурсників та регіональні словники.

Український ономастикон – унікальна скарбниця свідчень про сучасне й минуле української мови. Їхньому описові присвятили свої праці відомі українські дослідники – П. П. Чучка, М. Л. Худаш, І. Глинський, Ю. О. Карпенко. Сучасні прізвища українців «масово почали народжуватися в період інтенсивного утворення української нації, коли майже все населення вже мало новітні особові імена й відвикало носити напівофіційні наймення та прізвиська, – десь між XIV і XVIII сторіччями» [1, с. 63].

Загальні питання історії становлення українських прізвищ та родових назв в українських Карпатах розглядає відомий український мовознавець Павло Павлович Чучка, в його історико-етимологічному словнику «Прізвища закарпатських українців» подаються всі прізвища, які функціонували на території Закарпатської області в перші повоєнні роки і тепер функціонують як прізвища корінних українців (понад 11500).

Сучасні прізвища, як і більшість власних назв, нині вже не виражають поняття: прізвище «не характеризує денотата, воно лише називає родину і кожного з її членів та індивідуалізує їх серед інших родин. Прізвища нині є типовими асемантичними знаками» [2, с. V]. Однак кожне прізвище має етимологічне значення. Лінгвістичний розгляд

прізвищ показує, що вони різняться одне від одного й принципами номінації. Більшість лексем, які нині є прізвищами, на перших порах свого функціонування були особовими іменами або прізвиськами.

Підхід правознавця до прізвища принципово відрізняється від підходу лінгвіста. З цього приводу П. П. Чучка відзначає: «Правознавець не вникає в лексичне значення прізвища. Але його цікавить кожен компонент прізвища, бо кожна літера прізвища є юридично значущою як ідентифікаційний елемент денотата... Для юриста вагомим із фонетики прізвища є лише те, чи воно однозначно ідентифікує відповідного денотата, чи в письмовому його відтворенні не допущено часом якихось відхилень від автентичного запису... Закону, який зобов'язував би кожного громадянина мати стабільне прізвище і передавати його у спадок своїм нащадкам, на українських землях доводилося не було. В офіційних колах (а тим більше у повсякденному житті) людей називали то однослівними, то багатослівними іменуваннями, дотримуючись звичаєвого права, що діяло у громаді фактично до кінця XVIII ст.» [2, с. IX].

До юридичного закріплення «однопоколінних знаків (тобто прізвиськових назв) як стабільних багатопоколінних прізвищ майже кожне таке іменування було ще повнозначним словом: воно не лише називало, але, називаючи, й характеризувало свого денотата як члена відповідної громади. Отже воно виконувало як номінативну, так і семасіологічну функцію назви. Стаючи прізвиськом, прізвиськова назва поволі втрачала смисловий зв'язок із назвою, що його мотивує...» [2, с. XXXIX]. Власні імена, як відомо, є назвами асемантичними, а їх кінцеву етимологію розкривають словники.

Щоб уникнути термінологічних непорозумінь, ономасти послідовно розрізняють такі поняття як: «прізвища українців» та «українські прізвища». До прізвищ українців відносимо усі без винятку прізвища осіб української національності, якщо їх носії вважають себе українцями. Тобто, крім прізвищ власне українського походження, до цієї групи зараховуємо також і такі, що утворені від чужомовних лексем. До українських відносимо прізвища, утворені засобами та способами українського словотвору від слів української мови [2, с. XV]. Деякі з них походять від давніх адаптованих запозичень, при цьому кінцева етимологія основ апелятивів чи імен може бути румунською, турецькою, грецькою чи якоюсь іншою, але вони утворені за допомогою українських словотворчих засобів.

За семантикою твірних основ українські прізвища поділяються на кілька груп. Прізвищ, утворених від власних імен, у досліджуваному нами регіоні небагато.

Так, прізвище *Дацько* утворене від особового імені – *Дацьо*, яке широко вживалося по всій Україні в 16–18 ст. Народні форми імені *Дацик*, *Дась* утворені від повного імені *Дасій*, яке у 18 ст. починає співвідноситися з іменами *Данило*, *Богдан*, *Йордан*, чи навіть *Давид*. На Закарпатті ім'я *Дась* досі виступає як еквівалент імені *Андрій* [2, с. 187].

Прізвище *Собко* походить від давньослов'янського імені *Собко*, що з двоосновних *Собеслав*, *Собемир*, *Собесуд* та ін. Багато прізвищ з антропоосною *Соб-* є і в Польщі, а перша письмова згадка антропоміму *Sobko* зафіксована в 1293 р. [2, с. 526].

Прізвище *Чепандюк* утворене від імені *Чепан*, яке зафіксоване у Хустківському районі ще в 1547 р., утворене «від південнослов'янського чоловічого імені *Серан*, відповідає укр. офіційному *Степан*» [2, с. 601].

Прізвище *Фотієвський* утворене від давньоукраїнського календарного чоловічого імені *Фот*, тобто *Фотій*, яке є грецьким за походженням, що в перекладі з грецької означає 'світло, сонце') + суф. -ський. Зафіксоване на Лемківщині [6, с. 579].

Прізвище *Григоришин* утворене від андроніму *Григориха* – дружина Григора чи Григори + -ин [6, с. 160].

Від жіночого народного імені *Кася* (скорочене від *Катерина*) утворене прізвище *Касян*, яке вважається традиційним бойківським прізвищем [2, с. 253].

Від жіночого імені *Параска* утворене прізвище *Паращенко* за допомогою суф. -енко [6, с. 430]. Українські дослідники вважають, що «основним розрядом українських прізвищ є прізвища саме із суфіксом -енк-о (який, до речі, має своїх братів і в словах «козаченько, місяченько, маленький тощо» [1, с. 64].

Прізвищ, побудованих на апелятивних основах, значно менше. Нерідко у прізвищах представлені назви популярних видів занять (наприклад, *косар*, *орач*, *пастух*, *сторож...*), а назви, які у громаді мали лише по одному денотату. Наприклад, у одному селі, звісно, працював лише один *бердар*, один *дзвонар*, один *коваль*, *колісник*, один *мельник...*, тоді як *косарями*, *орачами*, *пастухами*, *сторожами* були майже всі жителі села [2, с. XXI]. Із-поміж слів цієї категорії фіксуємо такі прізвища, як *Шевчук* (від апел. *швець*), широко вживане на Гуцульщині, і *Колісніченко* (від *колісник* + -енко).

Значна кількість прізвищ утворена на основі діалектного апелятива. При цьому слід зазначити, що прізвище може мати по дві, три альтернативні етимологічні інтерпретації. Так, прізвище *Дерев'янка* походить від діалектної лексики *деревляник*, яка в одних говірках має значення 'черв'як, який точить дерево', а в інших – 'дерев'яний предмет, наприклад, черевик, посудина' зафіксоване на Бойківщині [2, с. 191].

Прізвище *Барабаш* зафіксовано на Хустщині ще в 1215 р. Воно походить від імені біблійного розбійника Барабаш у його католицькій формі. Як ім'я воно представлене в Реєстрі війська запорізького за 1649 р.: Барабаш Карпенко. Прізвище утворене від діалектної лексики *бараба* 'зайшлий робітник, зайда, пройдисвіт' [2, с. 48].

Прізвище *Чепара* є регресивним утворенням – від місцевої лексики *чепарити* 'розпинати, розчепірювати', а діалектна лексема *чепарик* має значення 'кривонога людина'. Поширене на Лемківщині [2, с. 601].

Прізвище *Флінтер* утворене від запозиченої з німецької мови лексики *Flinter* 'озброєний рушницею'. Зафіксоване на Бойківщині [2, с. 578].

Значна кількість українських прізвищ утворена від назв тварин або птахів, які, як правило, мають переносне метафоричне значення. Так, прізвище *Жук* утворене від зооніму – *жук*. У зоонімії цю лексему використовували для іменування тварин чорної масті. Казали: *чорний, як жук*. Воно зафіксоване на Бойківщині, Лемківщині і в Луцьку [2, с. 226]. Від назви птаха утворене відапелятивнепрізвище *Сорока* (від – *сорока*) – зафіксовано на Лемківщині ще в 1648 р. [2, с. 529].

Кілька прізвищ утворені від топонімів – географічних назв. Вони неоднозначно вказують на місця їх виходу, і мають, як правило суф. -ський:

Тернавський – житель с. Тернава, Тернова (на Львівщині) [2, с. 549].

Лише одне прізвище утворене від етніміу: *Турчин* – від української застарілої лексики *турчин* ‘турок’. Зафіксоване на Бойківщині, Хустківщині і в м.Мукачів ще в 1572 р. [2, с. 562].

Таким чином, прізвище є наймолодшим антропонімічним класом назв. Нинішній денотат конкретного прізвища вже не є носієм первісної ознаки, якою був наділений його пращур. Отже, сучасні прізвища вже не є характеристичними. Вони є лише ідентифікаційними знаками [2, с. 10]. Але антропоніми мають свої діалектні та регіональні особливості, співіснування цих особливостей формує специфіку антропонімічного простору. Досліджувані прізвища своєрідно віддзеркалюють у своїй основі здебільшого не християнський іменник, а народний український.

Список використаної літератури:

1. Глинський І. Твоє ім'я – твій друг. Київ : «Веселка», 1970. 224 с.
2. Чучка П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник. Львів : Світ, 2005. 704 с.

Ключові слова: ономастика, антропоніми, прізвище, лексема, апелятив.

Ключевые слова: ономастика, антропонимы, фамилия, лексема, апелятив.

Key words: onomastics, anthroponyms, surname, lexeme, appellative.